

стигащо до безпомощен индивидуалистичен бунт или пълно отчаяние, той бърза да го обяви като „декадентски песимизъм“. Струва ми се, че тук Г. Марков се подава на една унаследена норма, повече на своето теоретично мислене (такава е цялата обосновка на „песимистичната доминанта“ в отделни стихотворения), а не на непосредното си чувство за тях. Така обяснява той и ония превъплъщения на „литературната бохема“ в живота и творчеството на Дебелянов, които го издигат над морала, над карьеризма и ексцентризма на буржоазното общество, но пак го водят до „морална капитулация“, до „декадентския смисъл“ на живота. По тоя начин напълно в духа и разбирането на Гео Милев, че Дебелянов „беше пленник на голямата проблема Изкуство“, той приема неговото разбиране за поемата „Легенда за разблудната царкиня“, в която „е отразена чрез символи една философия на литературната бохема, син на която беше сам Димчо Дебелянов...“ Без да навлизаме в аргументите на автора за „типично символистическата“ художествена образност на поемата, мъчно можем да приемем стесненото тълкуване на идейно-емоционалния подтекст на поемата, че лирическият герой в нея не запазва своята „морална чистота“. Забележителната статия на Гео Милев за Дебелянов „Пленник на живота“ не е лишена от някои субективни, неправилни разбирания за поезията му, още повече, че тя е написана под влияние на модернистичните му разбирания за изкуството. В нея се устоява възгледа за „неизбистрения“, недовършен

още „символистически поет“, който „е затворен в живота като в безпросветен затвор“ и пр. Само с психологията на литературната бохема не може да се обясни идейното богатство на поемата.

Само това да беше, явно е, че Г. Марков би трябвало да потърси и други пътища към вътрешния свят на поета.

Формалистическата критика от миналото обичаше да кичи образа на поета с безброй синоними на „прокълнатостта“. За нея Дебелянов изглеждаше не само окован в собствената си душа, в някакъв зловещ „храм“, в който са затворени „всички прозорци към живота“ (каква обидна безсмислица за един от най-светлите ни поети!), но и някаква необяснима „енигма“, поет на „индичичните миражи“, който търси „наслада от страданието“ и пр. Тя предпочиташе да го вижда дори като „воин в тъмница“, но победен, морално „нищ“.

Да се изчисти образът на поета от тия тъмни наслоения, да се покаже в истинската му „земна“ красота, към това се е стремяла в най-хубавите си постижения нашата литературна критика.

Книгата на Георги Марков показва по свой начин ж и в и я образ на поета. Тя търси разностранните измерения на неговия творчески и граждански облик, сложните му взаимоотношения с времето и с изкуството. Тя открива нови страни от творческата биография на поета, нови проблеми, върху които ни кара да мислим.

А това е вече една заслуга.

Светозар Цонев

„ТАРАС ШЕВЧЕНКО И БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА“

1963 година е юбилейна в историята на българо-украинските литературни връзки. Преди един век в Москва излиза книгата на Райко Жинзифов „Ново-българска сбирка“ и поставя началото на въздействието на великия украински поет Тарас Шевченко върху българския читател. Затова особено значение придобива появата тъкмо през настоящата година на труда на Олена Шпильова „Т. Г. Шевченко и българската литература“,¹ в който този въпрос се разглежда в неговото стогодишно развитие.

¹ Олена Шпильова, Т. Г. Шевченко і българська література, Київ, 1963.

Работата на украинската изследователка е закономерна поява в проучването на българо-украинските литературни връзки. След многобройните статии на наши и съветски учени, сега се появява труд, който обобщава постигнатото и показва проникването на Шевченковото творчество в България като цялостен процес, който трае вече един век. Работата на Шпильова обаче далеч не е само обобщение на направеното досега. В нея са проучени основно такива аспекти, които досега са били съвсем слабо

засягати. Например Шевченко в българската критика или художествената стойност на преводите на Шевченковите творби на български език. Освен това авторката несъмнено е постигнала значителни успехи в разкриването на закономерностите на цялостния процес на проникването на Шевченко в България. Шпилюва очертава убедително периодизацията на това проникване, търси особеностите на всеки отделен период, а след това посочва и характерното за процеса като цяло. Анализът, който тя прави, ѝ дава възможност да стигне до изводи, които се получават само при пълно обхващане на даден проблем и избягват от погледа при фрагментарното разглеждане на отделни негови аспекти.

Материалът, обхванат в книгата, е обусловил подялбата ѝ на следните глави: Тарас Шевченко и българската възрожденска поезия; Тарас Шевченко в българската критика (1878—1914); В борба за Шевченко (1917—1944) и Шевченко в съвременна България. Авторката, както посочва сама в предговора, се е спряла по-бегло на периода на Възраждането, към който могат да се добавят твърде малко нови факти и е съсредоточила вниманието си върху въпроса: Шевченко в българската критика и литературна история. Шпилюва наистина е била извънредно възискателна към себе си и не е раздвужала работата си с излишно повтаряне на отдавна известни неща, стремяла се е да сведе до минимум онова, което ѝ се е налагало да повтори, и да даде място предимно на нови проучвания. Но и в първата глава тя внася редица нови моменти. Така Шпилюва е разгледала по-нашироко стихотворенията на Любен Каравелов с философска тематика, в които установява въздействието на Шевченко. Изследователката се е спряла и на въздействието на украинския поет върху публицистиката на Каравелов и върху научно-популярните му статии. Ново при разглеждането на този етап е и подробното анализиране на почти всички по-значителни трудове на български учени за въздействието на Шевченко върху българските възрожденски поети. В първата глава е включен всъщност твърде пълен критичен преглед на литературата по този въпрос, излязла в България. След като отбира ценното и охвърля аргументирано погрешното в статиите и изказванията на Иван Вазов, Константин Величков, проф. Иван Шишманов, П. Ю. Тодоров, Божан Ангелов и др. Шпилюва стига до съвременните проучвания и опира изложението си вече както на собствените си наблюдения, така и на трудовете на съветски и български шевченковеди — проф. Е. П. Кири-

люк, А. Копержински, О. Охрименко, проф. С. Русакиев, П. Атанасов и др.

Сериозно постижение на авторката както в тази, така и в следващите глави е, че тя е успяла да разгърне проблема за въздействието на Шевченко върху българската литература върху широкия фон на обществено-политическия и литературния живот в България. Проникването на Шевченковата поезия тя свързва тясно с атмосферата и закономерностите на развитието на нашата литература. Да се постигне това е много трудно и авторката е съумяла да го направи както поради широките си познания за развитието на българската литература, така и благодарение на правилния си методологически подход при разработването на проблеми на литературните връзки. Тъй като Шпилюва е показала добре мястото, което заемат в българската литература творците, изпитали въздействието на Шевченко, читателят може вярно да прецени и значимостта на самото въздействие. Това е дало също така възможност в повечето случаи творчеството на българските поети да бъде показано в изследването не изключително в светлината на едно чуждестранно въздействие, както често става в трудовете на такава тема, но и в тясна връзка с традициите на родната литература. Казаното естествено не означава, че в първата глава няма места, които будят възражения. Още повече, че в нея са съсредоточени най-много въпроси, свързани с литературните въздействия. Част от белажките ни представяват уточнения, може би неизбежни, когато става дума за труд на чуждестранен автор по въпроси на нашата литература.

Книгата на О. Шпилюва е предназначена преди всичко за украинския читател и това задължава към особена прецизност на формулировките. Някои моменти, които положително са съвсем ясни за авторката, могат да бъдат възприети погрешно от читатели, по-слабо запознати с българската литература, именно поради неточност на формулировките или липсата на уговорки. Така например казаното на стр. 8 за сентиментализма в българската литература във връзка с поемата на Найдено Геров „Стоян и Рада“, както и казаното на стр. 9 за революционния романтизъм във връзка с поезията на Добри Чинтулов лесно може да създаде у читателя впечатление, че в нашата литература и сентиментализмът и романтизмът са получили широко разпространение, че са се оформили като самостоятелни литературни течения. А това не отговаря на действителността. Невярно впечатление може да

се създаде също за мястото на Раковски и Чинтулов в българската поезия. Увлечена от широката революционна дейност на Раковски, авторката е преувеличила значението му като поет. Читателят остава с убеждението, че и като талант Раковски надвишава Чинтулов, когато всъщност е обратното. Известна неточност в преценката на поетическата стойност на някои творби се е получила най-неочаквано и при Жинзифов и Каравелов. Причината е в непосредствеността на авторката при цитирането на откъси от техни произведения. На места, най-често при Каравелов, Шпилюва е дала цитатите само на български, другаде, и това е най-правилното, успоредно с българския текст е даден и украински превод и най-сетне, обикновено при Жинзифов, намираме само украински превод. В превод стиховете на Жинзифов звучат добре и авторката става неубедителна, когато твърди след това, че Жинзифов е много слаб поет, че той подражава епигонски на Шевченко, докато Каравелов го следва творчески. Ако сравни преведените стихове из Жинзифов с дадените в оригинал стихове на Каравелов, читателят ще реши, че двамата са поне равностойни като поети и дори, че Жинзифов пише на по-добър език. А всъщност изводите на Шпилюва са верни, защото тя ги е правила въз основа на оригинала.

Що се отнася до анализа, който Шпилюва прави на въздействието на Шевченко върху Каравелов, струва ни се, че на места тя проявява желание да намали влиянието на украинския поет, например върху стихотворенията „Кога умра, не копей ма...“ и „Преминуват годинките...“, а от друга страна, вижда понякога въздействие там, където може да се предположи, че има само сродство, близост на мотиви, които не са плод на влияние. Разбира се, тези въпроси са много трудни за решаване, но би било по-добре в някои случаи авторката да се ограничи с предположения и да не прави категорични изводи. Така например, когато говори за гневните обръщения на Каравелов непосредствено към своя герой, да речем в стихотворението „Нови Христови апостоли“, Шпилюва пише: „... в това обръщение ние не можем да не доловим пламнатия глас на Шевченко, неговия похват на обръщение-разобличение...“ Но такива преки обръщения са присъщи на стила на Каравелов, срещаме ги и в стихотворенията му, и в неговата белетристика и публицистика. Те отговарят напълно на темперамента на писателя. В случая бихме могли да говорим по-скоро за общност, отколкото за въздействие. Не е съвсем убедително и търсенето на въздействие при изгражда-

нето на образа на народния певец-гуслар в творчеството на Каравелов. Този образ у него най-малкото едва ли е плод само на Шевченково въздействие. Той навярно е свързан и с българската фолклорна традиция. Въздействието на един творец върху друг често пъти се явява не в „чист“ вид, а преплетено или с въздействието на националната традиция, или дори с въздействието на още някой чуждестранен автор. В дадения случай най-вероятно е да са се преплели Шевченковото въздействие и националната фолклорна традиция. Що се отнася до влиянието на украинския поет върху лиричните отклонения в поемата на Вазов „Грамада“, то би трябвало да се докаже по-аргументирано или да се посочи само като предположение. Изобщо, колкото това и да е трудно, изследователят би трябвало да проявява по-упорит стремеж към разграничаването на случаите на въздействие от тези на типологическо родство.

Първата глава на книгата буди още някои възражения. При разработването ѝ авторката е пропуснала да подчертае достатъчно ярко една специфична особеност на първия етап от въздействието на Шевченко върху българската литература — осъществяването му в руска среда. Това не е традиционен случай на литературни възки между два народа. Тук възприемането на една литература става чрез посредството на още една среда. Когато говори за различния начин, по който възприемат творчеството на Шевченко Райко Жинзифов, от една страна, и Любен Каравелов, от друга, авторката сочи, че докато първият го възприема по начин, близък до този на руските славянофили, Каравелов го тълкува от революционно-демократическо гледище. Тук явно се е налагал изводът, че този факт е тясно свързан с въздействието на руската действителност. Творчеството на Шевченко въздейства през този етап върху български поети, които живеят в Русия и възприемат делото на украинския Кобзар през призма, изградена до голяма степен от обществено-политическата и литературната атмосфера в страната.

В работата на О. Шпилюва, както и в редица други трудове за въздействието на Шевченко върху българската литература, срещаме и едно недоглеждане. Когато говорят за въздействието на украинския поет върху Каравелов изследователите често го правят така, като че ли Каравелов е познавал цялостното творчество на Шевченко. О. Шпилюва например пише: „... писателят се е стремил да даде на съотечествениците си най-пълна представа за Шевченко, превеждайки стихотворения, типични и

характерни за таланта и обществено-политическите възгледи на украинския Кобзар.“ За такъв стремеж може да се говори, само ако е установено, че преводачът е познавал цялостното творчество на автора, когото превежда. А през годините, когато Каравелов живее в Русия, там е публикувана само малка част от творчеството на украинския поет. Най-революционните му произведения се разпространяват само в нелегални преписи. Твърде е възможно някои от тях да са стигнали и до Каравелов, особено като се има предвид дружбата му с руския революционен демократ И. Г. Прижов — един от най-добрите познавачи на Шевченко тогава. За това, че Прижов е насочвал Каравелов към най-революционните произведения на Шевченко, говори и преводът на поемата „Неофити“, направен от Каравелов с помощта на Прижов. Но независимо от това ние нямаме неоспорими доказателства, кои от нелегално разпространяваните стихотворения на Шевченко са били познати на Каравелов. Затова не бива да се правят прекалено големи изводи за отношението му към цялостното творчество на Шевченко от това кои стихотворения той е превел. И когато говорим за въздействието на Шевченко върху нашия възрожденски поет, би трябвало да правим уговорката, че това е въздействие на известна част, а не на цялостното творчество на Шевченко.

Най-богати на нови данни и изводи са втората и третата глава в книгата. Тези две части, тясно свързани помежду си, очертават развитието на българското шевченковедение и борбите около творчеството на великия украински поет. Авторката е използвала извънредно обширен материал, но умело е отсяла най-важното и най-типичното. Благодарение на това изложението ѝ не натежава от подробности, но се чувствава, че изводите са опрени на широки проучвания. В двете глави са обхванати годините от Освобождението до Девети септември 1944 г. В рамките на този период Шпилюва проследява няколко етапа в развитието на българското шевченковедение. И след Освобождението — сочи тя — творчеството на украинския поет се пропагандира в България предимно от представители на прогресивната интелигенция. Авторите на статии за Шевченко подчертават на първо място демократичния му произход и народността на творчеството му. В работите от този период се отделя значително внимание и на поетическото майсторство на Шевченко. Съвременен Шпилюва показва и ограничеността на шевченковедите от този период, представители на

българската либерално-буржоазна литературна наука. Л. Ихчиев, Ст. Чилингиров, Сирак Скитник, Д. Парушев и др. виждат в Шевченко само певец на народните страдания, обърнал поглед към миналото, те търсят в творчеството му общочовешки хуманистични идеали и не разкриват призивно-борческия характер на поезията му. Когато пишат за творчеството му, те имат предвид почти изключително произведенията от ранния, романтичен период.

Шпилюва се стреми да покаже новото, което носи всеки етап в развитието на българското шевченковедение. Така етапът, който започва от 1914 г., се характеризира със значително разширяване на проблематиката, с разработване на въпросите за отношението на Шевченко към славянофилството, за връзките му с революционните традиции на украинската и руската литература, за светогледа на поета и т. н.

Шпилюва е разгледала в изследването си най-подробно дейността на онези български литератори, които са се занимавали по-продължително и системно с творчеството на Шевченко. Читателят се запознава с многостранната — научна, популяризаторска, преводаческа и пропагандаторска дейност на най-ревностните разпространители на Шевченковото творчество в България — проф. Ив. Шишманов, Л. Ихчиев, Н. Балабанов и др. В книгата намираме подробен анализ на най-значителните трудове от български автори за делото на Шевченко и за въздействието му върху българската литература. Разгледани са статиите на Ив. Шишманов „Тарас Шевченко, неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението“, изследването на Боян Пенев „П. Р. Славейковата превода и подражателна поезия“, статии от Д. Шелудко, Л. Ихчиев и др. Така че един от резултатите на работата на украинската изследователка е подробната преценка на приноса на редица български шевченковеди, както и на постиженията на българското шевченковедение като цяло.

Отлично запозната с украинското и руското шевченковедение, Шпилюва посочва на места онези руски и украински източници, от които са се ползували българските литератори. Когато разглежда статиите на С. Станимиров „Спомен за Тарас Григориевич Шевченко“, тя сочи, че той е бил запознат с трудовете на О. Кониски, М. Славински, Г. Гетманец и др. Това изяснява за читателя някои оценки на българските автори за творчеството на Шевченко.

Картината на проникването на Шевченко у нас е обогатена в работата на

Шпилова и с това, че тя разглежда и статиите на чуждестранни автори, които са разширили тематично и задълбочили идейно рамките на българското шевченкознание. Така тя посочва статията на Георг Брандес „Тарас Григориевич Шевченко“, в която централно място заема политическата лирика на Шевченко, за която в българската критика до тогава почти не се е споменавало.

Особено интересни са онези страници в книгата, които разгръщат пред читателя картината на идейните борби около Шевченко през тридесетте години. Изострянето на обществените и литературните борби у нас през този период разгаря полемика и около делото на великия украински поет. Редица буржоазно-либерални литератори стигат през тези години до погрешни, а понякога и до откровенно реакционни възгледи за творчеството на Шевченко. Позициите им се приближават към тези на украинските буржоазни националисти, които се опитват да използват поезията на Шевченко за антиболшевишка пропаганда. Платформа за проповядване на такива възгледи става списание „Българо-украински преглед“, орган на украинските емигранти в България. Статиите на Гаврилийски, Бицили и др. оказват въздействие върху статиите на Ст. Чилингиров, а донякъде и върху работите на Ив. Шишманов от този период. И Шишманов заговаря за творчеството на Шевченко като израз на идеалите на безкласовата украинска нация. Но като показва погрешното във възгледите на Шишманов, Шпилова подчертава, че научната съвест, обективността на големия учен го предпазват от силно увлечение по националистическите теории и му позволяват да остане в рамките на едно макар и ограничено, но все пак демократично тълкуване на Шевченковото творчество.

На неверните и реакционни схващания за Шевченко през тридесетте години все по-силен отпор започва да дава българската марксистическа критика. 1934 г., когато се чествува 120-годишнината от рождението на поета, е повратен момент в развитието на българското шевченкознание, начало на поставянето му на марксистически основи. В работата е даден подробен анализ на статията на Георги Бакалов „Г-н Ст. Чилингиров и „духът“ на Шевченко“, на Марко Марчевски „Певецът на украинските роби и кому принадлежи той“ и др. Особено важна в развитието на нашето марксистическо шевченкознание е 1939 г. В чествуването на 125-годишнината от рождението на Шевченко вземат участие голям брой литератори-комунисти или съчувстващи на комунистите — Л. Стоя-

нов, Т. Павлов, М. Марчевски, Г. Белев, К. Зидаров, М. Грубешлиева и др. В книгата на Шпилова е предадено най-същественото в техните статии. Литераторите-марксиста разглеждат творчеството на Шевченко като образец на сливане на дълбока идейност с високо художествено майсторство. Творчеството му — подчертават те — принадлежи на украинския народ, осъществил в революцията мечтата на поета — да види народа си свободен. Шпилова показва колко много нови въпроси поставят в статиите си новите пропагандатори на Шевченко в България и как ги решават от позициите на марксистическо литературознание. По новому се поставя въпросът за идеологията на Шевченко, за мястото на историческата тематика в творчеството му, за връзките му с руските революционни демократи, за ролята на поезията му в освободителните борби на българския народ, за актуалността на творчеството му. Този етап в българското шевченкознание предхожда пряко дейността на съвременните български изследователи на творчеството на украинския поет.

Изследването на Шпилова показва, че като се изключи появата на няколко статии от реакционно настроени автори през тридесетте години, на които веднага се дава отпор, творчеството на Тарас Шевченко е било разпространявано в България десетилетия наред от представители на най-прогресивната част на българската интелигенция. То винаги е съставлявало неделима част от българския културен живот и делото на украинския поет постепенно си е пробивало път към все по-широки читателски кръгове.

Последната глава — „Шевченко в съвременна България“ разкрива коренно новите условия, при които се разпространява днес в България сред хиляди читатели поезията на Тарас Шевченко. В тази глава Шпилова е проследила и историята на превеждането на Шевченко в България и е направила интересни наблюдения върху слабостите и постиженията в преводаческата практика през различните периоди на проникване на Шевченко у нас. По такъв начин тя представя и появата на извънредно сполучливия превод на Димитър Методиев, в който Шевченковото творчество се разпространява сред съвременния български читател, и като закономерен резултат на цялостното развитие на българското преводаческо изкуство. В края на изследването си Шпилова се спира на стихотворения от български поети, посветени на украинския Кобзар и на шевченковските мотиви в произведенията на съвременни български поети.

Работата на О. Шпилова е безспорно значителен принос в проучването на българо-украинските литературни връзки. Особено ценна е тя с анализа на развитието на българското шевченкознание и със синтеза, който дава на редица въпроси, които досега са били разглеждани само фрагментарно. Трудът на Шпилова е полезен както за украинското шевченкознание, в което той осветлява една страна от въпроса за световното

значение на Шевченко, така и за българското литературознание, в което дава принос към въпроса за връзките на българската литература с другите славянски литератури, към проблема за развитието на реализма в нашата литература, за развитието на преводаческото изкуство в България и към още редица по-частни въпроси.

Лиляна Минкова

ЧАПЕК ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СЪВРЕМЕННИКА-МАРКСИСТ

Заел място сред най-големите писатели-хуманисти на XX в., Карел Чапек е все още недостатъчно проучен. Европейски образован и надарен с гъвкав аналитичен ум, това „ужасно чедо“ на славянството от родословието на великите френски рационалисти-насмешници често се изплъзва от литературоведческият резец, главно поради измамната простота на своя художествен маниер.

Уж всичко е в реда на нещата: образите — образи, макар и леко окарикатурени, сюжетите — сюжети при всичките си криминални завъртулки, езикът — подчертано чист и ясен, а ето че сякаш изневиделица те грабва коварен подтекст, който те кара да бъдеш „подозрителен“ към действителните намерения на автора. Загадката „а какво собствено иска да ни каже той“, на свой ред възникваща при всяко негово произведение, още повече се усилва от неустановената му, макар и общохуманна политическа позиция. Като прибавим и естетическата многоликост на Чапековото творчество, ще ни стане понятието защо около него са натрупани толкова противоречиви сждения, недоразумения, пък и погрешни становища.

Дори критик като Шалда, който мъчно може да бъде обвинен в доктринерска нетърпимост, не е могъл да предвиди бъдещия голям писател по първите му, художествено крехки, но явно даровити творби.

Сам Чапек, външно нелюдим и необщителен, през значителен период от своята дейност е правил всичко да се отдели от политическите страсти на деня, поставяйки интелегентския си индивидуализъм за арбитър на социални конфликти и събития.

И естествено подобна „надкласова“ позиция, която Маркс добродушно нари-

чаще „самолюбива илюзия на интелегента“, не е минала безнаказано. И от ляво и от дясно върху Чапек са се сипели упреци: за десницата той е бил „на ляво“ ориентиран, за левичата — „на дясно“, но и едните и другите еднакво не са го разбирали.

Но и самият Чапек не спада към онези творци, които при пръв досег могат да бъдат веднага оценени. Напротив, чистата му и ясна проза за „малките велики неща“ е като че взрив със закъснител. Много време трябва да изтече, много пъти трябва да бъде четен и препрочитан, за да проникнем в интимния свят на неговите мисловни откровения, така старателно скривани и недоизказвани. Затова пък читателят ще бъде стократно възнаграден за търпението си: при всяко четене той ще му се разкрива като нов — с нови багри от своята пестелива, но ярка палитра, с нови черти на своята щедро надарена душевност.

Наистина заслужава ли да предадем на нашите идейни противници писател от ранга на Чапек само защото се изискват повече умствени усилия, за да бъде разбран и повече търпимост, за да бъде обикнат. Струва ли си да се отречем от неговото наследство, което може да окаже неоценима услуга в естетическото и интелектуално възпитание на днешния социалистически човек.

Напоследък бохемистиката прави сериозни опити за осветлението и преосмислянето на Чапек в марксистически дух. В това отношение заслужават да бъдат отбелязани изследванията на съветския бохемист С. В. Николски¹, отличаващи

¹ Вж. чешкото издание, превод от руски: S. V. Nikol'skiy, Karel Čapek, Praha, 1952.

Вж. главата за К. Чапек в „Очерки истории чешкой литературы XIX—XX в. в“, Изд. АН СССР, М., 1963.